

ПЕДАГОГІКА

УДК 378.14

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/37-3-26>

Олена ПОПАДИЧ,
orcid.org/0000-0003-1426-4114
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Ужгородського національного університету
(Ужгород, Україна) olena.popadych@uzhnu.edu.ua

КОМПОНЕНТНА СТРУКТУРА ТА РІВНІ ГОТОВНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ДО ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Актуальність проведеного дослідження зумовлена тим, що істотної уваги потребує формування правової компетентності учнів молодших класів. Загальноосвітні навчальні заклади формують її зазвичай епізодично, виховні заходи часто позбавлені глибокого пізнавального й особистісно розвивального підґрунтя. Це зумовлює зростання вимог до фахових рис сучасного педагога, зокрема здатності формування правової компетентності молодших школярів. Доведено, що готовність майбутнього педагога формувати правову компетентність учнів молодшої школи є спроможністю, яка формується в рамках відповідно організованої фахової підготовки та зумовлена ступенем розвитку професійно-правової підготовки майбутнього педагога. Згідно із констатувальним етапом експерименту респонденти не мають належних навичок, які вони могли би застосувати, формуючи правову компетентність молодших школярів. Виокремлено низку компонентів готовності вчителів початкових класів до формування правової компетентності учнів: мотиваційний, когнітивний, операційний, особистісний. Визначено відповідні рівні сформованості означених компонентів. Для творчого рівня притаманні чітка мотивація на оволодіння майбутнім фахом; високий рівень знань, необхідних для формування компетентності молодших школярів; позитивна динаміка засвоєння конкретних умінь і навичок формування правової компетентності школярів; постійні прояви особистісно зорієнтованого взаємозв'язку з дітьми тощо. Продуктивний рівень характеризується таким чином: належні знання стосовно формування правової компетентності учнів початкової школи; особистісно спрямований взаємозв'язок зі школярами – ситуативний; на підготовчій стадії студент потребує допомоги викладача тощо. Для репродуктивного рівня притаманні: недостатність знань, аби формувати правову компетентність учнів початкових класів; недостатньо сформовані особистісні риси та відсутність дій до їхнього вдосконалення; практична відсутність особистісно зорієнтованого взаємозв'язку зі школярами; на підготовчій стадії студент працює частіше на вимогу викладача тощо. Показано, що викладачам вищої школи доцільно наголошувати майбутнім учителям на тому, що від постійного вдосконалення правових вмінь суттєво залежить рівень їхньої педагогічно-правової готовності до формування правової компетентності учнів.

Ключові слова: *готовність, правова компетентність, вчитель початкових класів, молодші школярі, педагогічно-правова готовність, компоненти готовності, рівні готовності, компонентна структура.*

Olena POPADYCH,
orcid.org/0000-0003-1426-4114
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of General Pedagogy and Pedagogy of Higher Education
Uzhhorod National University
(Uzhhorod, Ukraine) olena.popadych@uzhnu.edu.ua

COMPONENT STRUCTURE AND LEVELS OF THE TEACHER'S READINESS TO DEVELOP LEGAL COMPETENCE OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS

Timeliness of the conducted research is caused by the significant attention paid to formation of legal competence of elementary school students. Secondary education establishments develop the competence occasionally, and educational measures are not always based on a deep comprehension of the personal development goals. The problem has forced the increased requirements to professional features of a modern teacher, particularly his/her capability to develop legal competence of the elementary school students. It is confirmed that the future teacher's readiness to develop legal competence of elementary school students involves his/her capability, which is trained within the frames of the corresponding organized professional training and caused by the level of the professional legal training of the future

teacher. According to the acknowledging stage of the experiment, respondents do not have the adequate skills, which can be applied to develop the legal competence of elementary school students. The author identifies a set of components of the elementary school teachers' readiness to develop legal competence of students, particularly motivation, cognition, operation, personality. The work determines corresponding levels of the mentioned components maturity. The creative level suggests a clear motivation to master the future profession; high level of knowledge, which are necessary to develop the younger students' competence; positive dynamics of mastering the specific skills and knowledge to develop the students' competence; permanent focus on the personality-oriented relationship with children, etc. The productive level is characterized by the appropriate knowledge to develop the legal competence of elementary school students; personality-oriented relationship with schoolchildren, but situational ones; students need teacher's assistance at the preparation stage, etc. The reproductive stage is featured by insufficient knowledge to develop the legal competence of elementary school students; underdeveloped personal features and no attempts to improve them; no personality-oriented relationship with students; at the preparation stage, students mostly work upon the teachers' demand, etc. It is demonstrated that high school teachers should stress that permanent improvement of the future teachers' legal skills significantly depends of the level of their pedagogical and legal readiness to develop legal competence of school children.

Key words: *readiness, legal competence, elementary school teacher, elementary school students, pedagogical and legal readiness, components of readiness, levels of readiness, component structure.*

Постановка проблеми. Для належного реформування освіти в Україні необхідно шукати шляхи якісного виховання учнів. Вирішити цю проблему можна, переосмисливши традиційні теорію та практику виховного процесу, ґрунтовно дослідивши вітчизняні та зарубіжні педагогічні традиції, проаналізувавши сучасні досягнення психолого-педагогічної науки.

Уваги потребує організація в загальноосвітньому навчальному закладі правової компетентності учнів молодших класів, позаяк саме вони братимуть активну участь у соціально-економічному, політичному й культурному житті своєї країни. Правова компетентність – ланка пов'язування виховного процесу із суспільними перетвореннями. Участь у ній, окрім сприяння зростанню якості знань молодших учнів, готує дітей до активної практичної діяльності, розвиває в них творчу особистість.

Загальноосвітні навчальні заклади правову компетентність молодших школярів формують зазвичай епізодично та формально. Виховні заходи позбавлені глибокого пізнавального й особистісно розвивального підґрунтя, позаяк часто ігнорують ініціативу, самостійність, свободу вибору, вияв особистісного «Я» вихованця, тобто його позицію як суб'єкта діяльності.

Відповідно до положень Національної доктрини розвитку освіти один із ключових напрямів реформування освіти полягає в підготовці кваліфікованих кадрів, спроможних творчо та професійно розвиватися. Це зумовлює більші вимоги до фахових та особистісних рис сучасного педагога. Його значення як індивіда визначається фаховою готовністю, сформованістю професійно-педагогічних якостей, з-поміж яких на важливому місці – здатність формування правової компетентності молодших школярів.

Отож, актуальність дослідження зумовлена потребою усунути суперечності поміж цілісністю

процесу фахової підготовки педагогів у системі педагогічної освіти та відсутністю конкретної психолого-педагогічної підготовки майбутніх педагогів до формування правової компетентності молодших школярів. Це зумовлено передусім невідповідністю поміж суттю теперішнього правознавства та реально наявними формами методів розвитку фахової педагогічно-правової компетентності учителя початкової школи.

Аналіз досліджень. Вагоме значення для досягнення належного рівня готовності до фахової діяльності належить рефлексії. Тут ми абсолютно згодні з українськими дослідниками Є. Заїкою й О. Зимовіним (2014), що рефлексія слугує окремим актом психічної діяльності, яку людина спрямовує на себе, а рефлексивність – загальною спроможністю людини до якісного здійснення актів рефлексії. Науковиця О. Резван (2016) у своїх працях доводить, що студенти перших курсів набувають особистісну рефлексивну позицію, а старшокурсники – фахово-рефлексивну. Водночас І. Дичківська (2004) активно вивчала у цьому контексті можливості інноваційних педагогічних технологій. Теоретично-практичні основи прийняття управлінських рішень щодо готовності до професійної діяльності розкрито в роботах В. Колпакова (2000). Моделювання системи критеріїв оцінки розвитку освіти широко досліджено у праці В. Курила (1999). Методологію формування готовності вчителів до інноваційної діяльності запропоновано вченим В. Уриським (2005).

Проаналізувавши наукові видання, реальну практику та певні суперечності, доходимо висновку про суспільну актуальність проблеми підготовки майбутніх педагогів до формування правової компетентності молодших школярів і про недостатнє висвітлення проблеми.

Мета статті – обґрунтувати компонентну структуру та визначити рівні готовності майбут-

нього вчителя початкових класів до формування правової компетентності молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Готовність майбутнього педагога формувати правову компетентність учнів молодшої школи є спроможністю, яка формується в рамках відповідно організованої фахової підготовки й зумовлена ступенем розвитку фахових і особистісних рис майбутнього педагога, які дають змогу успішно сформуванню правову компетентність учнів-початківців. Готовність – це передусім поєднання теоретичних і практичних складників, сформованість котрих дасть змогу студенту – майбутньому вчителю початкової школи працювати на практиці (Лембрик, 2016: 227).

На нашу думку, фахова компетентність учителя початкової школи – інтегративна якість високомотивованого індивіда, визначена відповідними фаховими знаннями, вміннями та навичками, фахово-особистісними якостями й забезпечує спроможність фахівця відповідати суспільним вимогам до фаху вчителя, належним виконанням завдань педагогічної діяльності. Власне такий фахівець однозначно готовий до фахової діяльності.

Розглянемо підходи вчених до виокремлення кількісного складу готовності до фахової діяльності майбутніх учителів початкової школи. Виокремлюють її шість структурних складових частин (Лембрик, 2016: 227): когнітивну (загалом знання про предмет, який показує суть фахового спрямування); діяльну (практичний досвід); оперативно-технологічну (загалом знання та вміння практичного виконання фахових завдань); особистісну (індивідуально-психологічні якості та здібності, цілеспрямованість фахівця загалом); ціннісно-мотиваційну (орієнтири, мотиви, адекватні меті й завданням навчання у сукупності, прояв світоглядного погляду); рефлексивну (спроможність думати логічно, творчо, оцінювати, передбачати).

Виходячи з цих міркувань, а також низки інших досліджень, варто виокремити низку **компонентів готовності вчителів початкових класів до формування правової компетентності учнів**:

– мотиваційний – слугує сукупністю мотивів, адекватних меті та завданням правової компетентності учнів молодшої школи (соціальним, педагогічним, особистісного розвитку та зовнішньої привабливості);

– когнітивний – слугує сукупністю знань, потрібних для формування правової компетентності учнів молодших класів;

– операційний – слугує сукупністю умінь і навичок правової компетентності учнів молодших класів;

– особистісний – наявність фахових і ціннісних ознак.

Потреба досліджувати прояв усіх критеріїв спонукала нас до ґрунтовнішого аналізу питання розроблення рівнів готовності майбутніх учителів початкової школи до фахової діяльності. Визначаючи *рівні готовності*, ми ґрунтувалися на класичному підході Н. Кузьміної, яка виокремлює п'ять ступенів продуктивності діяльності: (мінімальний) репродуктивний; непродуктивний; (низький) адаптивний; (середній) середньопродуктивний; (високий) продуктивний; (найвищий) високопродуктивний (Кузьміна, 1990: 13). Утім, під час детального аналізу з'ясували неабияку схожість за описом мінімального й низького рівнів, тож доцільне їхнє об'єднання в один. Значно виваженіше визначає рівні дослідник В. Уруський (2005), наполягаючи передусім на резонансності виокремлення чотирьох рівнів готовності: репродуктивного (низького), реконструктивного (середнього), варіативного (достатнього), творчого (високого).

Досліджуючи рівневу градацію, з наукових джерел (Крушельницька, 2009; Максименко, Філоненко, 2013) довідуємося, що, вирізняючи велику кількість рівнів готовності (понад п'ять), ми неабияк ускладнюємо дослідження, адже ускладнюється диференціювання. Натомість застосування тільки двох рівнів може істотно знизити ймовірність і достовірність одержаних результатів, утім не дасть змоги використати метод математичної статистики для підтвердження достовірності. Опишемо окреслені нами рівні готовності вчителів початкових класів до формування правової компетентності учнів.

Творчий рівень. У майбутніх учителів початкової школи, які перебувають на творчому рівні готовності до фахової діяльності, внутрішні мотиви стосовно навчально-пізнавальної діяльності активно переважають зовнішні. Студенти неухильно мотивують себе професійно вдосконалюватися, ціннісно орієнтуються на особистісний і фаховий саморозвиток. На високому рівні також спрямованість на реалізацію фахової діяльності й задоволення майбутньою діяльністю вчителя початкової школи. Майбутні фахівці мають ґрунтовні знання зі своїх професійних функцій та обов'язків, творчі вміння та навички, що дає змогу здійснювати самостійну діяльність. Їхніми особистісно-професійними рисами є сформовані толерантність, високий ступінь рефлексії, які вони активно та невимусно проявляють під час професійної практики. Встановлено високий ступінь спроможності активно керувати особистим професійним роз-

витком, сформоване внутрішнє прагнення до творчості у професійній діяльності.

Таким чином, для творчого рівня притаманні чітка мотивація на оволодіння майбутнім фахом; високий рівень знань, необхідних для формування правової компетентності молодших школярів; позитивна динаміка засвоєння конкретних умінь і навичок формування правової компетентності школярів; наявність потрібних особистісних рис; постійні прояви особистісно зорієнтованого взаємозв'язку з дітьми; вміння на підготовчій стадії педагогічної діяльності обходитися без викладача.

Достатній рівень. Для студентів зі встановленим достатнім рівнем готовності до фахової діяльності притаманне таке: більшість мотивів до фахової діяльності сформована на високому рівні, утім внутрішні мотиви лише іноді переважають над зовнішніми; поміркована позиція стосовно задоволення різними аспектами фахової діяльності; досить виражена фахова спрямованість; знання фахових обов'язків і функцій достатні; вміння та фахові навички належного рівня сформованості, утім не сповна самостійні; рівень сформованості та прояву особистісно-фахових якостей достатній; спроможність до рефлексивної діяльності та сформоване прагнення самовдосконалюватись.

Середній рівень. Для студентів із середнім рівнем готовності притаманні: і внутрішні, і зовнішні мотиви; помірно виражене задоволення різними аспектами фахової діяльності, утім перевага за матеріальними цінностями; посередньо виражене фахове спрямування на роботу вчителя початкової школи; задовільні знання та вміння, необхідні для виконання фахових функцій та обов'язків; прояви милосердя й толерантності тільки у найдраматичніших ситуаціях; помітна рефлексія лише за зовнішнього спонукання; спроможність до самоуправління та самовдосконалення за нагальної потреби, без прояву творчості.

Зауважимо, що в окремих випадках доцільно об'єднувати два вищеназвані рівні в рівень *продуктивний*. Для продуктивного рівня притаманні: сумлінне навчання, потреба у здобутті й використанні знань для усвідомлення й вирішення злободенних педагогічних проблем; належні знання стосовно формування правової компетентності учнів початкової школи; індивідуальність, необхідна для формування правової компетентності учнів, ще не сповна сформована, утім студент над цим

працює; особистісно спрямований взаємозв'язок зі школярами – ситуативний; на підготовчій стадії студент потребує допомоги викладача.

Репродуктивний рівень. У майбутніх учителів початкової школи з репродуктивним (низьким) рівнем готовності до фахової діяльності сформовані виключно зовнішні мотиви. Ціннісні орієнтації сформовані недостатньо. Загальний рівень фахового спрямування зазвичай низький, іноді, за зовнішніх стимулів, середній. Задоволення від майбутнього фаху незначне. Такі студенти – із низькими рівнем професійних знань і якістю практичних умінь, тож часто просять про допомогу однокласників і викладачів. У них майже не сформовані милосердя й толерантність; середній і низький рівні сформованості рефлексії, самоуправління та творчості узагалі відсутні. Отже, для *репродуктивного рівня* притаманні: нестійка мотивація в навчанні; недостатність знань, аби формувати правову компетентність учнів початкових класів; відсутність позитивної динаміки у засвоєнні потрібних умінь і навичок; недостатньо сформовані особистісні риси та відсутність дій до їхнього вдосконалення; практична відсутність особистісно зорієнтованого взаємозв'язку зі школярами; на підготовчій стадії студент працює частіше на вимогу викладача.

Висновки. Попередні дані про респондентів збирали шляхом анкетування та бесід, застосовуючи аналіз активної практики студентів. За результатами констатувального експерименту, наявна фахово-педагогічна підготовка студентів до формування правової компетентності молодших школярів не відповідає теперішнім вимогам. Виокремлено низку компонентів готовності вчителів початкових класів до формування правової компетентності учнів: мотиваційний, когнітивний, операційний та особистісний. Згідно з обраними компонентами готовності майбутніх учителів формувати правову компетентність учнів початкової школи виокремлено рівні готовності: творчий, продуктивний (достатній і середній) і репродуктивний. Викладачі закладів вищої освіти мають постійно наголошувати майбутнім учителям початкової школи на тому, що від постійного вдосконалення умінь і навичок суттєво залежить рівень готовності майбутніх учителів молодшої школи до фахової діяльності, зокрема до формування правової компетентності учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
2. Загвязинский В. И., Атаханов Р. Методология и методы психолого-педагогического исследования : учебное пособие. Москва : Издательский центр «Академия», 2005. 208 с.

3. Заїка Є. В., Зимовін О. І. Рефлексивність особистості як предмет психологічного пізнання. *Психологія і суспільство*. 2014. № 2. С. 90–97.
4. Колпаков В. М. Теория и практика принятия управленческих решений : учебное пособие. Киев : МАУП, 2000. 256 с.
5. Крушельницька О. В. Методологія організації наукових досліджень : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2009. 206 с.
6. Кузьміна Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. Москва : Высш. шк., 1990. 118 с.
7. Курило В. С. Моделирование системы критеріів оцінки розвитку освіти в регіоні. *Педагогіка і психологія*. 1999. № 2. С. 35–39.
8. Лембрик І. Мотивація до навчання та професійного самовдосконалення при вивченні педіатрії на старших курсах. *Гірська школа Українських Карпат*. 2016. № 15. С. 224–228.
9. Резван О. О. Етапи формування професійної рефлексії майбутніх учителів у процесі навчання у ВНЗ. *Педагогіка та психологія*. 2016. Вип. 54. 2016. С. 204–211.
10. Уруський В. І. Формування готовності вчителів до інноваційної діяльності : методичний посібник. Тернопіль : ТОКІППО, 2005. 96 с.

REFERENCES

1. Dychkivska I. M. Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii [Innovative pedagogical technologies]. Kyiv: Akademydav, 2004, 352 p. [in Ukrainian].
2. Zagvyazinskij V. I., Atakhanov R. Metodologiya i metody psikhologo-pedagogicheskogo issledovaniya: ucheb. posobie [Methodology and methods of psychological and pedagogical investigations: manual]. Moscow: Akademiya, 2005, 208 p. [in Russian].
3. Zaika Ye. V., Zymovin O. I. Reflektyvnist osobystosti yak predmet psykhologichnoho piznannia [Reflectivity of a personality as a subject of psychological cognition]. *Psychology and society*, 2014, № 2, pp. 90–97 [in Ukrainian].
4. Kolpakov V. M. Teoriya i praktika prinyatiya upravlencheskikh reshenij: uchebn. posobie [Theory and practice of managerial decision making: manual]. Kiev: MAUP, 2000, 256 p. [in Russian].
5. Krushelnytska O. V. Metodolohiia orhanizatsii naukovykh doslidzhen: navch. posib. [Methodology of scientific research organization: manual]. Kyiv: Kondor, 2009, 206 p. [in Ukrainian].
6. Kuzmina N. V. Professionalizm lichnolsi prepodavatela i mastera proizvodstvennogo obucheniya [Professionalism of the personality of a teacher and a master of production training]. Moscow: Vyssh. shk., 1990, 118 p. [in Russian].
7. Kurylo V. S. Modeliuvannia systemy kryteriiv otsinky rozvytku osvity v rehioni [Modeling of the system of criteria of the assessment of education development in the region]. *Pedagogy and psychology*, 1999, № 2, pp. 35–39 [in Ukrainian].
8. Lembryk I. Motyvatsiia do navchannia ta profesiinoho samovdoskonalennia pry vyvchenni pediatrii na starshykh kursakh [Motivation to training and professional self-improvement while studying pediatrics at the graduate courses]. *Mountainous school of the Ukrainian Carpathians*. 2016, № 15, pp. 224–228 [in Ukrainian].
9. Rezvan O. O. Etapy formuvannia profesiinoy refleksii maibutnikh uchyteliv u protsesi navchannia u VNZ [Stages of formation of epy professional reflection of future teachers in the process of studying at HEE]. *Pedagogy and psychology*, 2016, Iss. 54, pp. 204–211 [in Ukrainian].
10. Uruskyi V. I. Formuvannia hotovnosti vchyteliv do innovatsiinoy diialnosti: metod. posibnyk [Formation of teachers' readiness to innovative activities: method. manual]. Ternopil: TOKIPPO, 2005, 96 p. [in Ukrainian].